

इंग्रजीत टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयचा मराठी अनुवाद

[(1996) 3 एस.सी. आर. 932]

आर. पुथुनैनार अलिथन ई. टी. सी.

- विरुद्ध -

पी. एच. पेंडियन आणि ओआरएस.

मार्च 26,1996

[न्यायमूर्ति के. रामास्वामी, न्यायमूर्ति एस. पी. भरुचा आणि न्यायमूर्ति के. एस.

परीपूरनन]

लोक प्रतिनिधीत्व अधिनियम, 1951.

कलम 77, 123 (6) - भ्रष्ट प्रॅक्टिस - निवडणूक खर्च - वगळलेले योग्य विवरण सादर करणे - परत आलेल्या उमेदवाराच्या निवडणुकीला आव्हान देणाऱ्या निवडणूक याचिकाकर्त्याचे निवडणूक याचिकाकर्त्याने निवडणूक प्रचारात दोन वाहनांचा वापर केला आणि केवळ एका वाहनावर झालेल्या खर्चाचा हिशेब दिला आणि जर त्याने दुसऱ्या वाहनावर झालेला खर्चही दाखवला असता, तर खर्च कायद्यांतर्गत निर्धारित केलेल्या मर्यादितपेक्षा जास्त झाला असता - उच्च न्यायालयाने निवडणूक याचिकेला परवानगी दिली आणि परत आलेल्या उमेदवाराची निवडणूक बाजूला ठेवली - निवडणूक याचिकाकर्त्याने हे सिद्ध केले होते की परत आलेल्या उमेदवाराने कलम 123 (6) परत आलेल्या उमेदवाराच्या निकालाला शून्य घोषित करणे हे हस्तक्षेपासाठी आवश्यक असलेल्या कायद्याच्या कोणत्याही त्रुटीमुळे दूषित होत नाही.

संभाव्यतेच्या प्राबल्याचा सिद्धांत - स्पष्ट केला आहे.

पुरावा कायदा, 1872:

कलम 3- वस्तुस्थिती सिद्ध झाली - वादग्रस्त वस्तुस्थिती सिद्ध झाली आहे असा

निष्कर्ष काढण्यासाठी, काही थेट भौतिक वस्तुस्थिती किंवा परिस्थिती नोंदवली गेली पाहिजे ज्यातून असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो - दिलेल्या प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीवरून संभाव्य मूल्याचा अंदाज लावला जाऊ शकतो.

वस्तुस्थिती सिद्ध करण्याची जबाबदारी - निवडणूक याचिकेत, जेव्हा निवडणूक याचिकाकर्त्याने परत आलेल्या उमेदवाराने भ्रष्ट पद्धतीचे अवलंबन केले होते हे सिद्ध करण्यासाठी पुरावा सादर केला असतो, तेव्हा पुराव्याचे खंडन करण्यासाठी परत आलेल्या उमेदवारावर वस्तुस्थिती सिद्ध करण्याचा भार पडतो.

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ विरुद्ध के. एस. गांधी आणि अन्य , [1991] 2 एस. सी. सी. 716, संदर्भित करण्यात आले .

दिवाणी अपीलिय न्यायाधिकारीता : दिवाणी अपील क्रमांक 877/ 1994 इत्यादी.

मद्रास उच्च न्यायालयाच्या दिनांक 31.1.94 रोजीच्या निवडणूक याचिका क्रमांक 1/1991 मधील निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यांसाठी डी. डी. ठाकूर, अनंत पल्ली, पूर्णिमा भट्ट, अतुल शर्मा, ई. सी. आगरवाला.

उत्तरवादींसाठी एस. सीवासुब्रमण्यम आणि आर. मोहन, आर. नेदुमारन, आर. ए. पेरुमल, व्ही. जी. प्रगसम, ए. मारियारपुथम आणि सुश्री अरुणा माथूर.

न्यायालयाद्वारे खालील प्रमाणे आदेश देण्यात आला :

या दोन अपील आहेत, ज्यातील एक परत आलेल्या उमेदवाराची, ज्याची निवडणूक १४ वेळा रद्द करण्यात आली होती आणि दुसरी संबंधित अपील हि अयशस्वी उमेदवाराची आहे, ज्याचा इतर मुद्द्यांशी संबंधित पुरावा उच्च न्यायालयाने स्वीकारला नव्हता, सदर अपील या मद्रास उच्च न्यायालयाने दिनांक 31 जानेवारी

1994 रोजी निवडणूक याचिका क्रमांक 1 / 1991 मध्ये दिलेल्या निकालावरून उद्भवतात. 15 जून 1991 रोजी झालेल्या तामीळनाडू विधानसभेच्या निवडणुकीत विधानसभा मतदारसंघ क्रमांक 220 चेरनमहादेवी मतदारसंघ येथून, अपीलकर्ता निवडून आल्याचे घोषित करण्यात आले. त्याच्या निवडणुकीला पहिल्या उत्तरवादि-अयशस्वी उमेदवाराने आव्हान दिले होते. लोक प्रतिनिधीत्व अधिनियम, 1951 (थोडक्यात, 'अधिनियम') च्या कलम 123 अंतर्गत उत्तरवादींनी या निवडणुकीत अवलंबन केलेल्या भ्रष्ट पद्धतींचा आरोप करणारे अनेक दावे करण्यात आले होते. उच्च न्यायालयाला आढळले की अपीलकर्त्याने आपल्या विवरणपत्रात निवडणूक खर्च रु. 36,350 घोषित केले होते की, ज्यात त्याने कबूल केले होते की त्याने नोंदणी क्र. टी. एन.-72 1909 आणि निवडणूक प्रचारादरम्यान त्या वाहनाच्या चालनासाठी रु. 15,875 खर्च केले होते. त्याने आपल्या लेखी जबाबात हे देखील कबूल केले आहे की त्याने दुसरे वाहन वापरले होते, ज्याचा नोंदणी क्र. टीएनएच-555 होता. जर त्याने खर्चाचा खरा हिशेब दाखवला असता, तर त्याने कायद्याच्या कलम 77 अंतर्गत निर्धारित केलेली मर्यादेचे उल्लंघन केले होते हे सिद्ध झाले असते. त्यामुळे त्यांनी कायद्याच्या कलम 123 (6) अंतर्गत भ्रष्टाचार केल्याचे आढळून आले आणि त्यांची निवड रद्द घोषित करण्यात आली. त्यामुळे त्यांनी कायद्याच्या कलम 123 (6) अंतर्गत भ्रष्टाचार केल्याचे आढळून आले आणि त्यांची निवड रद्द घोषित करण्यात आली.

अपीलकर्त्याची बाजू मांडणारे ज्येष्ठ वकील डी. डी. ठाकूर यांनी असा युक्तिवाद केला की अपीलकर्त्याने आपल्या खर्चाच्या विवरणपत्रात नमूद केले होते की त्याने नोंदणी क्र. टी. एन. 72 1909 चा वापर केला होता. त्याने त्याच्या लेखी निवेदनात सांगितले होते की त्याने दुसरे वाहन वापरले होते. आपल्या याचिकेत त्याने एकापेक्षा जास्त वाहने वापरल्याची कोणतीही कबुली दिली नव्हती. त्यामुळे, अपीलकर्त्याने दोन वाहने वापरली होती आणि त्याने दुसऱ्या वाहनासाठी केलेल्या खर्चाचा हिशेब दिला नव्हता, या निष्कर्षावर पोहोचण्यात उच्च न्यायालय चुकीचे होते.

विधानाचा संपूर्ण अर्थ लावला गेला पाहिजे. हे जर तसे समजले असेल, तर त्याने एकापेक्षा जास्त वाहने वापरली याची निःसंशय कबुली दिली जाऊ शकत नाही. अपीलकर्त्याने एकापेक्षा जास्त वाहनांचा वापर केला होता आणि खर्च 50,000/- रुपयांच्या निर्धारित मर्यादेपेक्षा जास्त होता हे सिद्ध करण्याचा भार उत्तरवादीवर आहे. अशा पुराव्याअभावी, त्याने भ्रष्टाचार केला होता असा उच्च न्यायालयाने नोंदवलेला निष्कर्ष, वाजवी संशयाच्या पलीकडे सिद्ध झालेला नाही. संभाव्यतेच्या प्राबल्याचा सिद्धांत भ्रष्ट प्रथा सिद्ध करण्यासाठी लागू होत नाही. फौजदारी प्रकरणाच्या खटल्यासारखे ओझे हे नेहमीच वाजवी संशयाच्या पलीकडे सिद्ध करण्यासाठी निवडणूक याचिकाकर्त्यावर असते, की सर्व परिस्थिती निर्णायकपणे हे सिद्ध करतात की अपीलकर्त्याने भ्रष्टाचार केला होता. या प्रकरणात, उत्तरवादीने असा पुरावा सादर केलेला नाही. त्यामुळे संशयाचा लाभ अपीलकर्त्याला दिला पाहिजे.

उत्तरवादीचे वरिष्ठ वकील श्री. एस. सीवासुब्रमण्यम यांनी असा युक्तिवाद केला की अपीलकर्त्याने दाखल केलेल्या लेखी निवेदनानंतर, प्रतिवादीने प्रत्युत्तर दाखल केले होते ज्यामध्ये विशेषतः असे म्हटले होते की अपीलकर्त्याने नोंदणी क्र. टी. एन. एच. 555 हे वाहन वापरले आणि रु. 19,870/- उक्त वाहनाच्या वापरासाठी खर्च केले. पीडब्ल्यू-9 ने असेही म्हटले होते की हे वाहन निवडणूक प्रचारादरम्यान वापरले गेले होते. वाहन वापरले गेले नाही यात वाद नव्हता. केवळ वाहनाचे स्वरूप उलट-तपासणीत मध्ये मांडण्यात आले, म्हणजे ते टॅक्सी आहे कि पर्यटक वाहन आहे . त्या संदर्भात झालेला खर्चही नियंत्रित केला गेला नाही. त्याने असा युक्तिवादही केला की अपीलकर्त्याला कठड्यात जाण्याची आणि त्याने केलेला वास्तविक खर्च स्पष्ट करण्याची संधी होती. अशा स्पष्टीकरणाच्या अनुपस्थितीत किंवा खर्चाच्या हिशोबासह त्याच्या याचिकेतील त्याची कबुली आणि पी. डब्ल्यू.-9 चा पुरावा की त्याने नोंदणी क्र. टी. एन. एच. 555 वापरले होते त्यावरून उच्च न्यायालयाने योग्य निष्कर्ष काढला की अपीलकर्त्याने पुराव्याने हे सिद्ध केले आहे की त्याने दोन वाहने वापरली होती.

अपीलकर्त्याने कठड्यात प्रवेश केला असता आणि पुरावा दिला असता, तर अपीलकर्त्याने केलेल्या प्रत्यक्ष खर्चाबाबत उलटतपासणीत त्याची चाचणी केली गेली असती. अपीलकर्त्याने पेटीत प्रवेश केला असता आणि पुरावा दिला असता, तर अपीलकर्त्याने केलेल्या प्रत्यक्ष खर्चाबाबत उलटतपासणीत त्याची चाचणी केली गेली असती. पण त्याने जाणूनबुजून पुरावा लपवला. या कायद्यांतर्गत जिल्हाधिकाऱ्यांना सादर केलेल्या एच खर्चाच्या विवरणपत्रात त्यांनी दोन वाहने वापरली याचा उल्लेख केला नाही ही वस्तुस्थिती स्पष्टपणे सिद्ध करते की त्यांनी संबंधित भौतिक वस्तुस्थिती दडपली होती. अपीलकर्त्याने कायद्याच्या कलम 77 अंतर्गत निर्धारित केलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त खर्च केला आहे, असा निष्कर्ष त्याच्या उक्त वर्तनावरून काढला जाऊ शकतो.

संबंधित युक्तिवाद लक्षात घेता, विचारार्थ उद्भवणारा प्रश्न असा आहे की : अपीलकर्त्याने कायद्याच्या कलम अ 123 (6) अंतर्गत भ्रष्टाचार केला होता असा उच्च न्यायालयाने काढलेला निष्कर्ष कायद्याने टिकाऊ आहे का ? कायद्याच्या कलम 77 मध्ये असे अभिप्रेत आहे की.

"निवडणुकीतील प्रत्येक उमेदवाराने, एकतर स्वतः किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीद्वारे, त्याला नामनिर्देशित केलेल्या तारखेपासून आणि त्याचा निकाल जाहीर होण्याच्या तारखेपर्यंत, दोन्ही तारखांसह, त्याच्या किंवा त्याच्या निवडणूक प्रतिनिधीद्वारे केलेल्या सर्व खर्चाचा वेगळा आणि योग्य हिशेब ठेवावा."

उप-कलम (2) अन्वये खात्यात विहित केल्याप्रमाणे तपशील असतील: उप-कलम (3) अंतर्गत, उक्त खर्चाची एकूण रक्कम विहित केलेल्या रकमेपेक्षा जास्त नसावी. हे मान्य आहे की, निर्धारित खर्च रक्कम रु. 50,000 आहे. कलम 123 च्या उपकलम (6) अंतर्गत, कलम 77 चे उल्लंघन करून खर्च करणे किंवा त्याला अधिकृत

करणे ही कायद्याच्या उद्देशाने केलेली भ्रष्ट प्रथा मानली जाईल. आता ही एक मान्य स्थिती आहे की त्याच्या खर्चाच्या विवरणपत्रात, अपीलकर्त्याने विशेषतः नमूद केले होते की त्याने नोंदणी No.TN-72-1909 असलेले एक वाहन वापरले होते आणि त्या वाहनाच्या वापरासाठी खर्च रु. 15,875 होता. त्याने लेखीनिवेदनात कबूल केले आहे की त्याने क्र. टीएनएच-555 वापरले होते. हे मान्य आहे की, त्यांनी आपल्या निवडणूक विवरणपत्रात या वाहनाचा वापर किंवा त्याच्या वापरासाठी झालेल्या खर्चाचा उल्लेख केला नव्हता. प्रत्युत्तरादाखल प्रतिज्ञापत्रात उत्तरवादीने विशेषतः विनंती केली आहे की हे वाहन वापरले गेले होते आणि त्याने अंदाजित खर्च रु. 19,870 लावला होता . जरी अपीलकर्त्याला साक्षीदार कठड्यात जाण्याची आणि नोंदणी क्र. टी. एन. एच.-555 असलेल्या वाहनाच्या वापरकर्त्याच्या कबुलीचे स्पष्टीकरण देण्याची संधी उपलब्ध होती की हे चुकून झाले असावे किंवा नोंदणी क्र. टी एन एच 555 च्या जागी टी. एन.-72 1909 टाकण्यात आला, जे या न्यायालयात सादर करण्याचा प्रयत्न करण्यात आला होता परंतु त्याने स्वतःला साक्षीदार म्हणून जाणूनबुजून तपासले नाही आणि त्या पर्यायाचा कोणताही पुरावा सादर केला नाही. पीडब्लू-9 ने विशेषतः नमूद केले होते की हे वाहन वापरले गेले होते. उलटतपासणीत, त्याचे लक्ष केवळ वाहनाच्या स्वरूपाकडे वेधले गेले, म्हणजे ती टॅक्सी आहे किंवा पर्यटक वाहन आहे . त्याच्या वापरकर्त्याची चौकशी करण्यात आली नाही. त्या परिस्थितीत, अपीलकर्त्याने दोन वाहने वापरली होती हे सिद्ध झाले आहे. यावरून, आवश्यक निष्कर्ष असा आहे की त्याने आपल्या खर्चाच्या विवरणपत्रात नमूद केलेले नाही की त्याने हे वाहन वापरले आणि त्या वाहनासाठी केलेला खर्च. अशा प्रकारे त्याने जाणूनबुजून वाहनाच्या वापरकर्त्याची भौतिक वस्तुस्थिती आणि त्याच्या वापरासाठी झालेला खर्च दडपला. वाहनाच्या वापरासाठी त्याने किती खर्च केला होता याचा अंदाज सिद्ध तथ्यांवरून लावला जाऊ शकतो. जर अपीलकर्त्याने साक्ष कठड्यात जाऊन साक्षीदार म्हणून स्वतःची चौकशी केली असती, तर त्याची त्याच्या वास्तविक एकूण खर्चाची उलटतपासणी झाली असती. शिवाय, जरी त्याचे खाते सादर

करण्यासाठी नोटीस बजावण्यात आली होती तरी त्याने जाणूनबुजून त्याचे सादरीकरण रोखले. निवडणूक याचिकेत, निवडणूक याचिकाकर्त्याने उमेदवाराने केलेल्या वास्तविक खर्चाच्या संदर्भात सखोल पुरावा स्थापित करणे वाजवीपणे व्यवहार्य नाही.हा पुरावा नेहमीच परत आलेल्या उमेदवाराच्या किंवा इतर व्यक्तीच्या विशेष माहितीच्या आणि ताब्यात असतो. असे दिसून आले आहे की, कलम 77 अंतर्गत, निवडणुकीशी संबंधित खर्चाचा नियमित हिशोब राखणे हे उमेदवार/निवडणूक प्रतिनिधीचे काम आहे आणि त्या वतीने जिल्हाधिकारी यांच्यासमोर निवेदन दाखल करणे आवश्यक आहे. उत्तरवादीने अपीलकर्त्याला त्याने सादर न केलेला खर्चाचा हिशेब सादर करण्यास सांगणारी नोटीस बजावली होती यात वाद नाही.

पुरावा अधिनियमाच्या कलम 3 मध्ये अशी तरतूद करण्यात आली आहे की जेव्हा न्यायालय त्याच्या समोर असलेल्या बाबीं विचारात घेताना, एखादे तथ्य अस्तित्वात आहे असा न्यायालयाचा समज होतो किंवा व्यवहारदृष्टी असलेल्या माणसाने ते अस्तित्वात आहे अश्या समजुतीने त्या विशिष्ट प्रकरणाच्या परिस्थितीत वागायला हवे इतके त्याचे अस्तित्व न्यायालयाला संभवनीय वाटते तेव्हा ते सिद्ध झाले असे म्हंटले जाते वस्तुस्थितीला "सिद्ध" म्हटले जाते, जेव्हा न्यायालय एकतर ती अस्तित्वात आहे असे मानते, किंवा तिचे अस्तित्व इतके संभाव्य मानले जाते की एखाद्या सुज्ञ व्यक्तीने, विशिष्ट प्रकरणाच्या परिस्थितीत, ती अस्तित्वात नाही या गृहीतकावर कृती करणे आवश्यक आहे; जेव्हा न्यायालयासमोरच्या प्रकरणाचा विचार केल्यानंतर, एकतर ती अस्तित्वात नाही असा न्यायालयाला विश्वास असतो किंवा त्याचे अस्तित्व नसणे इतके संभाव्य मानले जाते की एखाद्या सुज्ञ व्यक्तीने, विशिष्ट प्रकरणाच्या परिस्थितीत, ती अस्तित्वात नाही या कल्पनेवर कारवाई करणे आवश्यक आहे; जेव्हा ती सिद्ध किंवा नाकारली जात नाही तेव्हा वस्तुस्थिती "सिद्ध झाली नाही" असे म्हटले जाते. त्यामुळे, न्यायालयासमोरील पुराव्याचा विचार केल्यानंतर, एकतर वस्तुस्थिती अस्तित्वात आहे असे मानतो किंवा तिचे अस्तित्व इतके संभाव्य आहे असे

मानतो, कारण एका सुज्ञ व्यक्तीने, या प्रकरणातील तथ्यांवर उपलब्ध असलेल्या परिस्थितीत, वस्तुस्थितीचे अस्तित्व इतके संभाव्य आहे की न्यायालय त्या पुराव्यावर कारवाई करू शकते या गृहीतकावर कारवाई केली पाहिजे.

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ - विरुद्ध - के. एस. गांधी आणि इतर, [1991] 2 एस. सी. सी. 716, परिच्छेद 748, परिच्छेद 37 मध्ये, या न्यायालयाने असे म्हटले होते की, "पुरावा आणि परिस्थितीवरील निष्कर्ष हे सट्टेबाजीच्या अंदाजांपासून काळजीपूर्वक वेगळे केले पाहिजेत. मनाची एकमेकांशी परिस्थिती जुळवून घेण्याची आणि त्यांना एका जोडलेल्या संपूर्ण भागाचे भाग बनवण्यास भाग पाडण्यासाठी त्यांच्यावर थोडासा ताण आणण्याची प्रवृत्ती असते. या प्रकरणातील तथ्यांच्या पुराव्यासाठी आवश्यक निष्कर्ष काढण्यासाठी थेट किंवा परिस्थितीजन्य पुरावा असणे आवश्यक आहे. प्रत्यक्ष किंवा परिस्थितीजन्य वस्तुनिष्ठ तथ्यांशिवाय कोणतेही निष्कर्ष असू शकत नाहीत, ज्यातून ते स्थापित करण्याचा प्रयत्न करीत असलेल्या इतर तथ्यांचा अंदाज लावला जाऊ शकतो. काही प्रकरणांमध्ये इतर तथ्यांचा अंदाज लावला जाऊ शकतो, जितका व्यावहारिक आहे, जणू ते प्रत्यक्षात पाळले गेले आहेत. इतर प्रकरणांमध्ये निष्कर्ष वाजवी संभाव्यतेच्या पलीकडे जात नाहीत. जर कोणतीही सकारात्मक सिद्ध तथ्ये नसतील, तर तोंडी, कागदोपत्री किंवा परिस्थितीजन्य ज्यातून निष्कर्ष काढले जाऊ शकतात, तर निष्कर्ष काढण्याची पद्धत अयशस्वी होते आणि जे उरले आहे ते केवळ परिकल्पित किंवा अनुमान आहे. म्हणून, आम्ही असे मानतो की वादग्रस्त तथ्ये सिद्ध झाले आहे असा निष्कर्ष काढण्यासाठी, काही थेट भौतिक तथ्ये किंवा परिस्थिती अस्तित्वात असणे आवश्यक आहे ज्यातून असा निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो. आवश्यक असलेल्या पुराव्याचे मानक स्ट्रेट-जॅकेट सूत्रात ठेवले जाऊ शकत नाही. पुराव्याच्या प्रमाणावर कोणतेही गणितीय सूत्र ठेवले जाऊ शकत नाही. दिलेल्या प्रकरणातील तथ्ये आणि परिस्थितीवरून संभाव्य मूल्याचा अंदाज लावला जाऊ शकतो.

सिद्ध झालेल्या तथ्यांचा निष्कर्ष इतका संभाव्य असला पाहिजे की जर न्यायालयाला सिद्ध झालेल्या तथ्यांवरून असे वाटत असेल की तथ्ये अस्तित्वात आहेत, तर ती वस्तुस्थिती सिद्ध झाली आहे असे मानणे आवश्यक आहे. त्या वस्तुस्थितीच्या पुराव्याचा निष्कर्ष दिलेल्या प्रत्यक्ष किंवा परिस्थितीजन्य वस्तुनिष्ठ तथ्यांवरून काढला जाऊ शकतो.

या परिस्थितीत, आवश्यक निष्कर्ष असा असेल की त्याने त्या वाहनाचा वापरही केला होता आणि त्याचा खर्च त्याने जाणूनबुजून रोखला होता. त्यांनी आपल्या खर्चाच्या परताव्यामध्ये ही वस्तुस्थिती दडपून टाकली. या तथ्यांवरून, उच्च न्यायालयाने वाजवीपणे असा निष्कर्ष काढला आहे की त्यांनी खाते सादर केले असते तर खर्च कायद्यांतर्गत निर्धारित मर्यादेपेक्षा जास्त असल्याचे दिसून आले असते. अपीलकर्त्याने कायद्याच्या कलम 123 (6) अंतर्गत भ्रष्टाचार केला होता, असे खाते सादर करण्यासाठी एफ वगळण्यातून प्रतिकूल निष्कर्ष काढला गेला. हा निष्कर्ष, नोंदवलेल्या पुरावा आधारे, कायद्याच्या कोणत्याही त्रुटीमुळे दूषित झाल्याचे म्हटले जाऊ शकत नाही. हे खरे आहे की कलम 123 अंतर्गत भ्रष्ट प्रथेचा आरोप फौजदारी खटल्यातील आरोपाप्रमाणेच मानला जातो. निवडणूक याचिकेची सुनावणी ही फौजदारी खटल्यातील सुनावणीसारखी असते आणि भ्रष्टाचार सिद्ध करण्याची जबाबदारी निवडणूक याचिकाकर्त्यावर असते. दिवाणी कारवाईत संभाव्यतेच्या प्राबल्याच्या सिद्धांताचा विस्तार भ्रष्ट प्रथेच्या पुराव्यासाठी केला जात नाही. एखाद्या फौजदारी खटल्याप्रमाणे, आरोपी नेहमी गप्प राहू शकत नाही. फौजदारी खटल्यात पुरावाला कोणताही बचाव पुरावा सादर करण्याची आवश्यकता नसते. ती ऐच्छिक बाब आहे. फौजदारी खटल्यातील आरोप पुराव्याचा भार नेहमीच फिर्यादीवर असतो. आरोपींचा दोष वाजवी संशयाच्या पलीकडे असल्याचे फिर्यादी पक्षाने सिद्ध केले पाहिजे. परंतु निवडणूक याचिकेत जेव्हा निवडणूक याचिकाकर्त्याने परत आलेल्या उमेदवाराने भ्रष्टाचार केला होता हे सिद्ध करण्यासाठी पुरावा सादर केले होते, तेव्हा

पुराव्याचे खंडन करण्यासाठी परत आलेल्या उमेदवारावर भार पडतो. त्यावर विचार केल्यानंतर, निवडणूक याचिकाकर्त्याने परत आलेल्या उमेदवाराच्या विरोधात आरोप केल्याप्रमाणे भ्रष्टाचार सिद्ध केला आहे की नाही यावर विचार करणे हे न्यायालयावर अवलंबून आहे. यापूर्वी नोंदवलेले निष्कर्ष लक्षात घेता, असा निष्कर्ष काढणे आवश्यक आहे की उत्तरवादीने हे सिद्ध केले आहे की अपीलकर्त्याने अधिनियमाच्या कलम 123 (6) अंतर्गत भ्रष्ट पद्धतीचे आचरण केले होते आणि त्याद्वारे अपीलकर्त्याच्या निवडणुकीचा निकाल अवैध घोषित ठरविण्यासाठी हस्तक्षेप करण्यास हमी देणाऱ्या अधिनियमाच्या कोणत्याही त्रुटीमुळे दूषित होत नाही.

याचिका फेटाळण्यात येते .

उत्तरवादी-अयशस्वी उमेदवाराने दाखल केलेले संबंधित अपील "नॉट प्रेसड" म्हणून फेटाळण्यात येते.

आर. पी.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X